

Näytteitä Nummen pitäjän murteen sävelkulusta

Suomen puhekielen intonaatiota voi luonnehtia sanomalla, että se muodostaa suunnilleen samanmuotoisena jatkuvan aaltoliikkeen, joka kulkee halki koko puhunnoksen. Tällainen yksitoikkoisena eteenpäin soljuva sävelkulku miellyttää monien — varsinkin ulkomaalaisten — korvaa, mutta joskus kuuluu suomen kieltä syytettävän monotoniseksi. Maassamme on kuitenkin puhe-melodiaa, joka on mitä vaihtelevinta. Jossakin murteessa saattaa olla luonteenomaisimpana piirteenä vaihteleva intonaatio; sanon luonteenomaisimpana sen takia, että juuri tämä piirre helpoimmin kiinnittää ensi kertaa tällaista murretta kuulevan henkilön huomiota. Tällainen omalaatuinen intonaatiotyyppi esiintyy mm. Lounais-Uudellamaalla Nummen pitäjässä ja sen lähiympäristössä. Ryhtymättä tarkemmin rajoittamaan mainitun foneettisen ilmiön levinneisyyttä keskityn sen sydänalueella esiintyvän sävelkulun tyyppilisimpien piirteiden tarkasteluun.

Koehenkilönä on ollut eräs 21-vuotias Helsingin yliopiston opiskelija, joka on koko elämänsä viettänyt synnyinseudullaan Nummella. Vaikka hän on käynyt oppikoulun Lohjan kauppalassa, ei sikäläinen hänen omaa murrettaan lähellä oleva puhetapa ole vaikuttanut tartuttavasti. Päinvastoin hän jo koulussa — erään toverin lausunnon mukaan — herätti huomiota tyyppillisellä murteellaan.

Yksityiskohtaisesti aineksiltaan valmisteltu keskustelu otettiin magnetofoninauhalle Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksessa 15. 10. 1953. Tekemäni kokeet ja havainnot liittyivät fonetiikan cum laude -arvosanaa varten vaadittaviin laboratorioharjoituksiin. Nauhoitus tapahtui kuukausi koehenkilön Helsinkiin siirtymisen jälkeen. Kun otamme huomioon, että koehenkilöllä ei ole musikaalisia taipumuksia, voimme olla varmat siitä, että tutkitut näytteet sisältävät pelkästään synnyinseudulla omaksuttuja ja myöhemmin mitätömän pienessä määrässä (mahdollisesti ei ollenkaan) vieraita vaikutteita saaneita intonaatiotyyppejä. Magnetofoniotos on saatu hyvin luonnollisesta ja vapaasta keskustelusta, jossa toisena osapuolena esiintyi kirjoittaja.

Seuraavissa näytteissä numerot 1—4 merkitsevät tavujen havaittuja relaatiivisia sävelkorkeustasoja matalimmasta korkeimpaan. Nämä melodiset asteet vastaavat yleiskielessä tavallisesti lausepääpainollisten tavujen suhteellisia painoasteita. »Tällöin aste 2 tarkoittaa kohtalaisen vahvaa lausepääpainoa,

resp. puheäänien lepokorkeutta ja aste 4 huomattavaa pääpainoa, resp. selvästi korottunutta tasoa. Aste 1 tarkoittaa suhteellisen heikkoa lausepääpainoa, resp. lepotasoa matalampaa sävelkorkeutta sekä aste 3 puolivahvaa lausepääpainoa, resp. jonkin verran korottunutta tasoa. Pääpainottomien tavujen melodia sen sijaan ei useinkaan noudata lausepainotuksen vaihteluita, ei edes voimakkaan ja heikon sivupainon välisiä eroja.»¹ Intensiteettiä ei ole analysoitu neljän asteen tarkkuudella. Olen erottanut sävelkulun lukemisen kannalta välttämättömät kaksi painotusastetta, jolloin magnetofoniotoksen kuuntelussa selvästi erottuvien lausepääpainollisten huippujen eteen on asetettu merkki ¹. Auditiiivinen analyysi on tehty ainakin kolmeen kertaan suoritettuna kuuntelun perusteella. Jokainen kuuntelu on suoritettu eri päivänä. Jos vertailtaessa on huomattu poikkeamia, asianomaiset kohdat on kuunneltu uudelleen niin useaan kertaan, että havaintopoikkeamia ei yleensä enää ole esiintynyt.² Kun yleisessä äänialassa on tapahtunut huomattava nousu, on sanajakson eteen asetettu merkki [‡]. Vastaavaa laskua ilmaisee [‡], kun taas [‡] osoittaa, että siihen asti käytetty, tavallista alaa korkeampi tai matalampi ääniala muuttuu tavalliseksi.³

Mainittuja suhteellisia säveltasoja ja äänialoja tarvitaan sävelkulun kielitieteelliseen tutkimiseen. Sävelen absoluuttinen korkeus ei sinänsä merkitse kielellä mitään, sillä se tulee relevantiksi vasta silloin, kun se asetetaan riippuvaisuussuhteeseen ympäristön sävelkorkeuden kanssa. Lisäksi ihmisten erilainen musikaalisuus johtaisi sävelkulun tutkimisen kannalta mahdottomuuteen, ellei käytettyjen suhteellisten säveltasoarvojen keskinäinen liikkuma-ala olisi riittävän laaja. Näin ollen eksperimentaalisesitkin aikaan saaduista sävelkulkukäyristä on tutkittava viime kädessä suhteellisia arvoja.

Näytteet esitän Bergsveinssonin tapaan (mts. 125—152) lähtien *s y n t a g m a a t t i s e s t a p u h e y k s i k ö s t ä*, jolla tarkoitetaan mitä tahansa jatkuvan puheen osaa, joka ei vastaa ainoastaan käsitteitä ja käsitteyhteyksiä, vaan on myös ilmaisullisessa suhteessa muihin puheyksikköihin. Vastaavien intonaatioperiodien objektiivisen ilmaisuarvon määrittelemme tekstin asiakriteerien avulla, kun taas periodien subjektiivista ilmaisuarvoa luonnehdimme havaittavan tunnevirittien perusteella (Bergsveinsson, mts. 150). Näin

¹ ANTTI SOVIJÄRVI *Yleisen fonetiikan peruskurssi II* Helsingin yliopiston moniste, 1954, s. 98.

Vrt. metodin kannalta ANTTI SOVIJÄRVI *Beobachtungen zur reichsschwedischen und finnlandschwedischen Intonation*, Sonderabdruck aus den Sitzungsberichten der Finnischen Akademie der Wissenschaften 1952, Helsinki 1953; KENNETH L. PIKE *Tone Languages*, Linguistics IV, Ann Arbor, University of Michigan Press 1948 sekä *The Intonation of American English*, Linguistics I, Ann Arbor, University of Michigan Press 1945.

² Vrt. SVEINN BERGSVEINSSON *Grundfragen der isländischen Satzphonetik*, Phonometrische Forschungen, Reihe A Band 2, Kopenhagen & Berlin 1941, ss. 29—33.

³ Ks. *Suomalais-ugrilainen tarkekirjoitus*. (Toimittaneet ANTTI SOVIJÄRVI ja REINO PELTO-LA). Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 9, Helsinki 1953 (2. painos 1958).

saamme parhaiten ilmi sävelkulun funktion ko. murteessa, jossa intonaatio ei ole relevantti tekijä sanan merkityksen kannalta. Sen relevanssi liittyy kiel-
len subjektiiviseen sisältöön, so. puhujan suhteeseen siihen, mitä hän sanoo
ja kenelle hän puhuu.

Analysoituja lauseita⁴

<p>1. Väite — asiallinen
2-3 2 3 2 2 3 3-2 2 2-3 2
'mä ðŋ 'kaksiküment'üks vuotta 'vanha.</p>	<p>3^b. Väite — mieltävä
(eteenpäin viittaava int.)
2 2 3 2 3 2 2
se on 'aika 'sür nüt jo,</p>
<p>2. Väite — asiallinen
2 2 2-3 3 2 2 2-3 2
mä ðn 'lohjal käänük 'koulun.</p>	<p>3^c. Väite — innostunut
(päättävä int.)
2 1 4 2 2 3 2 1
siell on 'vissatä 'oppilast.</p>
<p>3^a. Puhuttelu — innostunut
(eteenpäin viittaava int.)
2 3 3-2
no 'käles</p>	<p>4^b. Jatko — selittävä
2 2 2 3 3 2 2
oikei sür 'ühteiskoulu,</p>
<p>4^a. Vastaus — asiallinen
3 3 3-2 2
'oppikoulu,</p>	<p>4^c. Jatko — ylpeilevä
2 2 2-3 2
suomen 'sürin.</p>
<p>5. Väite — epäröivä
2 3 2 3 3-2 2 3 3-2 2 2 2 2 2-3
nö 'kül mä 'elukast 'enemmän 'tiikkäm 'mutta 'mutta (näks...)</p>	<p>6^a. Selostus — innostunut
3 3 2 2 2 2 3 3-2 3 3-2 2 2 2 2 2 2
'kerran se oli täs 'siüksül kummirki 'mettästüsmatkal,</p>
<p>6^b. Jatko — asiallinen
2 2 2 4 3 2
se oli 'kikalas,</p>	<p>6^c. Jatko — selittävä
2 2 2 1 2 2 1
siälä 'nummen 'takana,</p>
<p>6^d. Jatko — epäilevä
1 1 1 1 2 1
jos sä tiärit 'sen täs,</p>	<p>6^e. Jatko — selittävä
2 2-1 1 1
'siälä se on...</p>
<p>7^a. Selostus — innostunut
(eteenpäin viittaava)
3 3 3-2 2 2-3 2
'äijä meinas 'pitä sem</p>	<p>7^b. Jatko — vakuuttava
(eteenpäin viittaava)
2 3 3 2 2 2 2 2 2 3 3 2 2
mut 'alpo sano, et joss 'jos es 'annas sitä,</p>

⁴ Auditiivisten havaintojeni luotettavuuden on analyysini alkuvaiheessa kontrolloinut opettajani professori Antti Sovijärvi. Kokeellisesti olen eräiltä osin verrannut havaintojani Grützmacherin sävelkulunkirjaajalla saatuun oskillogrammifilmiin, jolloin ei ole havaittu poikkeamia suhteellisesta sävelkorkeudesta matalimmalla ja korkeimmalla tasolla. Mitään tarkempaa ei tämän perusteella voida sanoa, koska toisaalta aineisto on liian pieni, toisaalta emme tiedä, missä suhteessa ko. filmistä saatava ns. verhoikäyrä on kuulohavaintoon.

- 7^c. Jatko — uhkaava
 (päättävä)
_{2 2 2 2-3 2 2 1}
nim_mä 'kär äüt äg sut.
8. Väite — epävarma
_{3 3-2 2 2-3 3-2 3}
ei taira 'ollas_sit.
9. Huudahdus — ihaileva
_{2-3 3-2 3}
'ai jä'ha!
10. Huudahdus — kuivan toteava, mutta kohtelias
_{2 2 3}
ai jä'ha!
11. Huudahdus — kiireisen toteava
_{3-2 2 3}
'ai jä'ha | ₂ (mut . . .)
12. Väite — vakuuttava
_{3-2 2-3}
'on 'se
14. Totaalinen kysymys — ihmettelevä
_{2 2 2-3 3 2}
sij_küläs üksi?
- 15^a. Kysymys — asiallinen | 15^b. (Jatko) tonaalinen kysymys — asiallinen |
_{2 2 2-3 3 3-2 2} | _{2 2 2-3 3-2 3}
onk se 'teidän_küläs | *vai jossaim_müäl?*
16. Kysymys — inttävä
_{2-3 3 2 2 2 2 2 3}
' misä pitäjäs se sitt_ 'o?
17. Kysymys — hämmästynyt
_{2 2-3 3 3 3 2 2 3 3 2 2 3 2}
 ‡ *es_sä 'tovvertä tiärä_ 'kotopaikkas_ 'oloist?*
18. Kysymys — asiallinen
_{2 2 2-3 3-2 2 3}
mitä 'kello nü 'o?

1: Puheyksikön ensimmäisessä tavussa kiinnitty huomio siihen erikoisuuteen, että sävelkulkua on merkitty kahdella numerolla. Tällainen vahvapainollisen tavun sisässä tapahtuva liu'unta on jokseenkin harvinainen yleiskielessä, jossa sitä saattaa tavata tunnepitoisissa interjektioissa (¹ a'hā) tai huippuintonaation (² 'päivä) monotonisuuden ja kuivakiskoisuuden välttämiseksi, ikäänkuin kohteliaamman sävyn aikaansaamiseksi (² 'päi'vä), jolloin usein päädytään teennäiseltä vivahtavaan puhetapaan (² 'ki'tös). Saman yksikön lopussa on vielä kaksi liukutavua, toinen laskeva, toinen nouseva. Ne liittyvät toi-

siinsa ikäänkuin symmetrisesti liukuen keskellä olevan leposäveltavun (-ta) välityksellä. Tämä merkitsee huomattavaa erikoisuutta lausemelodian kokonaisuudessa.

2: Muodoltaan vuorimainen sanaintonaatiotyyppi esiintyy puheyksikön viimeisessä sanassa.

3: Tämän kolmiyksikköisen virkkeen edessä oleva äänialan ylentymistä osoittava merkki ilmaisee puhujan tehosteista virettä ja ikäänkuin asianharrastuksen lisääntymistä.

4: Virkkeen analyysi viittaa siihen, että tavunsisäinen liu'unta (kou-, sür) liittyy emfaattisuuden tarpeeseen (oppikoulu contra ihteiskoulu, sürin contra oikei sür).

5: Leposävelessä liikkuvat sanat kuvastavat mielteliäisyyttä (mutta, mutta . . .).

6: Selostuksen alun vilkkautta ja eloisuutta osoittaa äänialan ylentyminen (h). Innostunut kerronta sujuu aluksi yleensä lepotasossa. Noususävelellä osoitetun huipennuksen jälkeen seuraa selittävä osa, jossa mielenkiinto tavaltaan herpaantuu; puhujan ääni madaltuu ja hän siirtyy jopa juurisäveltäsoon.

7: Selostuksen jännittävyttä tehostaa tasaisena pysyttelevä intonaatio, joka ikäänkuin lataa kuulijan odottamaan loppuratkaisua, missä esiintyy emfaattista liukua.

Edellä olevaan tapaan näytteitä tutkittuamme tulemme seuraaviin johtopäätöksiin:

A. Nummen pitäjän sävelkulkua karakterisoi runsaasti esiintyvä tavunsisäinen liu'unta. Koko analysoidun aineiston (68 puheyksikköä)⁵ sanoista sisältää n. 25 % yhden tai useamman liukutavun. Tavujen kokonaismäärästä tapahtuu n. 15 %:ssa liukua. Peräkkäiset liukutavut ovat usein intonaatioltaan symmetrisiä ja liittyvät toisiinsa joko ilman välitavua taikka yhden tai useamman samassa säveltasossa pysyttelevän tavun välityksellä. Täten muodostuva intonaatiokuvio on joko vuorimainen (esim. 8) tai laaksomainen (esim. 12).

B. Rauhallinen puhunnos liikkuu usein sävelessä tasaisena. Tällainen tasointonaatio liittyy usein mieltivään ja kertovaan esitykseen.

C. Emfaattisessa esityksessä tapahtuu sävelen nousua. Tällöin usein tehotetaan kysymyslauseissa tärkeätä käsitettä musikaalisin keinoin. Intonaatioon perustuvasta tonaalisesta kysymyksestä esiintyy vain alkeellisia muotoja (13–15).

Yleisvaikutelmana on mielestäni todettava, että Nummen pitäjän murteen intonaatio on rikasvivahteinen sekä herkemmin ajatuksen ja tunteen vaihteluihin mukautuva kuin suomen yleiskielessä tavallisesti käytetty sävelkulku.

VILHO KALLIOINEN

⁵ Tähän artikkeliin sisältyy 28 puheyksikköä analysoidusta aineistosta.

Remarques sur l'intonation du dialecte de Nummi

L'auteur se propose de donner un aperçu de l'intonation d'un dialecte finnois, parlé dans la commune de Nummi et aux alentours. Une conversation spontanée avec un jeune représentant de ce parler lui a permis de noter, d'après plusieurs analyses auditives faites chacune à un jour différent à base d'un enregistrement magnétophonique, la mélodie par les chiffres de 1 à 4. Ces chiffres représentent, de bas en haut, les différentes hauteurs musicales relatives (méthode inspirée des travaux de MM. A. SOVIJÄRVI et K. PIKE). Les spécimens d'intonation ont été répartis en unités syntagmatiques définies à la façon de Sveinn Bergsveinsson.

L'intonation du parler de Nummi est caractérisée par un glissement d'un ton à l'autre à l'intérieur d'une syllabe, trait étranger au finnois commun, p. ex. *koulu*^{2-3 3-2}. 25 % des mots contiennent une ou plusieurs

syllabes de ce genre. 15 % de la totalité des syllabes présentent ce phénomène. Les syllabes à glissement ont tendance à se placer de façon à former des figures d'intonation symétriques soit sans syllabe intermédiaire soit avec une ou deux syllabes intermédiaires prononcées sur un palier uni. De là, des figures d'intonation en forme de montagne ou de vallée. Ces deux figures peuvent s'enchaîner. Les paliers d'intonation unie caractérisent récit et méditation. L'emphase s'accompagne d'une montée du ton. De même, dans les interrogations, les mots sur lesquels porte la question sont mis en relief par une intonation affective, accompagnée souvent d'un glissement intrasyllabique. La question tonale basée uniquement sur l'intonation ne se présente qu'à l'état d'embryon.

En somme, l'intonation étudiée est plus variée, plus colorée que celle du finnois commun.

VILHO KALLIOINEN